

AZ OSZTRÁK SZÖVETSÉGI KERTEK ÉS NÖVÉNYGYŰJTEMÉNYEIK – A MŰEMLÉKEK, KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG, REKREÁCIÓ ÉS TURIZMUS HELYSZÍNEI

THE AUSTRIAN FEDERAL GARDENS AND THEIR PLANT COLLECTIONS – HISTORICAL GARDEN MONUMENTS, CULTURAL HERITAGE, RECREATIONAL SPACES AND TOURIST ATTRACTIONS

SZERZŐ/BY:

DIPL.-ING. BRIGITTE MANG

BEVEZETÉS

Ausztria hét legértékesebb, műemléki védetség alatt álló történelmi kertjét együttesen Szövetségi Kerteknek nevezük. Ezek az alábbiak: a schönbrunni kastélypark (1-5. ábra), az Augarten, a Belvedere kertje (6. ábra), a Burggarten (Várkert; 7. ábra) és a Volksgarten (Népkert; 8-9. ábra) Bécsben, valamint az innsbrucki Hofgarten és az ugyancsak innsbrucki Ambras-kastély kertje. A schönbrunni kastélypark és a Belvedere kertjének üvegházában emellett

gazdag növénygyűjtemények is találhatóak. Valaha mindezek a Habsburg császári család tulajdonába tartoztak, majd 1918-19-ben a Monarchia megszűnésével mind a korábbi császári udvari kertek, mind pedig azok növénygyűjteményei az Osztrák Köztársaság birtokába kerültek, s ekkor kapták a Szövetségi Kertek elnevezést. A kertek és gyűjteményeik 400 éves kertészeti kultúrát őriznek, s az osztrák és európai kerttörténet jelentős képviselői.

A kertek közösségi zöldterületként, rekreációs területként is jelentő-

INTRODUCTION

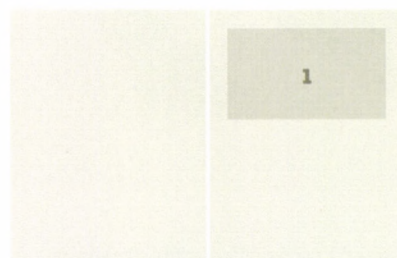
The Federal Gardens comprise seven of Austria's most valuable historical gardens and historical garden monuments: the Schlosspark Schönbrunn (Fig. 1-5), Augarten, Belvederegarten (Fig. 6), Burggarten (Fig. 7) and Volksgarten (Fig. 8-9) in Vienna; and the Hofgarten (Fig. 10) and Schlosspark Ambras in Innsbruck. The botanical collections are located in the conservatories of the Schlosspark Schönbrunn and the Belvederegarten. With the end of the monarchy in 1918/19 the former Imperial Hapsburg Hofgärten and their plant collections became the property of the Republic of Austria with the status of Federal Gardens. The gardens and collections are part of Austrian and European gardening history, representing 400 years of gardening culture.

The gardens are important as public green and recreational spaces, popular tourist destinations, and ecological oases in the city. The Schlosspark Schönbrunn

with its Schloss, the Burggarten, Volksgarten, and Belvederegarten, all gardens in or near Vienna's city centre, are on the UNESCO World Heritage list. Today the plant collections serve the protection and preservation of species. The gardens and collections also make important contributions to biodiversity.

THE GARDENS

The Federal Gardens in Vienna and Innsbruck span over five centuries of Austrian gardening history, beginning with the Renaissance, when Innsbruck's Hofgarten and Schlosspark Ambras were laid out; continuing through the Baroque, with the redesign of the two Innsbruck gardens and the brilliant designs of the Augarten, Belvederegarten and the Schlosspark Schönbrunn (Fig. 11-12) in Vienna; up to the 19th and 20th centuries, in which these five gardens were partially modified, and the two gardens in the centre

1. kép/pict.:

A Belvedere kertje,
Bécs / The garden of
Belvedere Palace,
Vienna

FORRÁS/SOURCE:
WIKIMEDIA
COMMONS FOTÓ/
PHOTO: I.SÁČEK

sek, népszerű turisztikai célpontok és a város ökológiai oázisainak számítanak. A schönbrunni kastély és parkja, a Burggarten, a Volksgarten és a Belvedere kertje, tehát minden, Bécs városközpontjában vagy ahhoz közel elhelyezkedő kert az UNESCO Világörökségi Listáján is szerepel. A növénygyűjtemények napjainkban az egyes fajok védelmét és megőrzését szolgálják, s a kertekkel együtt a városi biodiverzitáshoz is jelentős mértékben hozzájárulnak.

A KERTEK

A bécsi és innsbrucki Szövetségi Kertek az osztrák kerttörténet öt évszázadát ölelik fel. Történetük a reneszánsz korában kezdődött, amikor is az

innsbrucki Hofgartent és az Ambras-kastély kertjét kiépítették; a barokk korban e két innsbrucki kertet átalakították, és ekkor létesült a lenyűgözően megtervezett bécsi Augarten, Belvedere-kert és a schönbrunni kastélypark is. A 19-20. században a meglévő kerteket részben átalakították, s a 19. század elejétől kezdték kiépíteni Bécs további két városközponti kertjét, a Burggartent és a Volksgartent. A kertek ma összesen körülbelül 290 ha területen helyezkednek el.

Történeti kertek védelme a Szövetségi Kertekben

- A hét történeti kert megőrzése érdekében az 1980-as évek végén kezdtek komolyabb intézkedéseket tenni. Akkoriban bontakozott ki az

of Vienna – the Burggarten and Volksgarten – were crafted from the early 19th century onwards. The gardens cover a total surface area of about 290 hectares.

Historical garden conservation in the Federal Gardens

- Measures to conserve the seven historic gardens were implemented successively from the late 1980s onwards. At that time historical garden conservation constituted a new approach to preserving Austria's historic gardens, the initiators being the then director of the Federal Gardens, Dr. Peter Fischer-Colbrie, and the head of the Historic Gardens Section of the Federal Monuments Office, Professor Géza Hájos.
- From the 1990s onwards the garden

heritage conservation agendas in the Federal Gardens were stepped up. Today they are standard practice for garden management and cultivation.

- From the late 1980s and into the early 1990s garden management plans for all Federal Gardens were commissioned from landscape architects by the Historic Gardens Section of the Federal Monuments Office.
- The amendment of the Federal Heritage Conservation Act in 1999 enabled the designation of the Federal Gardens as national heritage, which required the submission of appraisals of the individual gardens by landscape architects. The appraisals were based on the existing garden management plans. The designation of the seven gardens as national heritage was

2. kép/pict.:

A schönbrunni kastélypark gloriette-je / Gloriette in Schönbrunn Palace garden
 FORRÁS/SOURCE: WIKIMEDIA
 COMMONS FOTÓ/PHOTO: HEINZLW

3. kép/pict.:

Augarten
 FOTÓ/PHOTO: MICHALSKI

4. kép/pict.:

Várkert, Pálmaház / Burggarten, palm house

FORRÁS/SOURCE: WIKIMEDIA
 COMMONS FOTÓ/PHOTO: MANFRED WERNER

5. kép/pict.:

Népkert, rozárium / Volksgarten, rosarium
 FOTÓ/PHOTO: MICHALSKI

osztrák kertvédelem terén a történeti kertek megőrzésének újfajta szemléletmódja, amelynek két fő kezdeményezője Dr. Peter Fischer-Colbrie, a Szövetségi Kertek akkori vezetője, valamint Hajós Géza professzor, a Szövetségi Műemléki Hivatal Történeti Kertek Osztályának vezetője volt.

- A kertörökség megőrzési munkálatai az 1990-es évektől egyre nagyobb szerepet kaptak a Szövetségi Kertekben, s ma már a kertfenntartás és -gondozás bevett gyakorlatának számítanak.

- Az 1980-as évek végétől az 1990-es évek elejéig a Szövetségi Műemléki Hivatal Történeti Kertek Osztályának tájépítései az összes Szövetségi Kert kezelési tervét elkészítették.

- A Szövetségi Örökségvédelmi Törvény 1999-es módosítása tette lehetővé a Szövetségi Kertek nemzeti örökséggé nyilvánítását, amelyhez az egyes kertekről tájépítész szakemberek által készített értékelést kellett benyújtani, ezek a meglévő kezelési tervek alapján készültek el. A hét kert műemlékké nyilvánítása az Augartennel és a Hofgartennel kezdődött 2000-ben, és a schönbrunni kastélyparkkal zárult 2008-ban. A Burggarten és a Volksgarten a Heldenplatz-cal (Hősök tere) és a Maria Theresienplatz-cal (Mária Terézia tér) együtt, Hofburg-komplexumként nyilvánították műemlékké 2001-ben, az Ambras-kastély kertje 2006-ban, a Belvedere kertje pedig 2007-ben vált nemzeti örökséggé.

- Mindemellett Bécs városa a schönbrunni kastélyparkot több természeti és táji védelemre is felterjesztette (bécsi tájtörvények): a teljes területet védett tájként, a Nagy Fácánkertet pedig védett biotópként is nyilvántartják.

- Schönbrunn teljes területe, valamint a Burggarten, Volksgarten és a Belvedere kertje – mint Bécs történeti központjában vagy annak közelében lévő kertek – az UNESCO Világörökségi Listáján is

szerepelnek.

- Minden művelet (kezelési tervek, értékelések, revitalizációs projektek és ezek kivitelezése) figyelembe veszi az egyes kertek történeti és jelenlegi fejlődését, illetve tervezési háttérét. A kertörökség megőrzését szolgáló helyreállítási munkák néhány kivételtől eltekintve 2004-ben befejeződtek; jelenleg további ilyen jellegű projekt nincs tervbe véve.

- Minden örökségi revitalizációs projekt részletes, tájépítésszek által elkészített tervek szerint valósul meg, a tervezés folyamata pedig a megfelelő szakemberek, kerttörténészek, művészettörténészek és régészeti feltárások esetén régészek stb. bevonásával történik.

- Minden projekt esetében rendkívül fontos, hogy a jelenlegi kezelési és használati követelményeket és/vagy változásokat figyelembe vegyünk. A parkjainkon belüli vagy azokhoz közeli kulturális, gasztronómiai és más gazdasági vállalkozások parkhasználatának, illetve más külső jellegzetességeinek értékelése és korlátozása; a rövid-, közép- és hosszútávú projektek és azok kivitelezésének elkülönítése; valamint az időszakos és tartós, illetve a megváltoztatható rövid időtartamú és a nem változtatható közép- és hosszútávú intézkedések megkülönböztetése szintén komoly feladat.

- A projektekhez a Szövetségi Műemléki Hivatal (Történeti Kertek Osztályának vagy Regionális Védelmi Osztályának) jóváhagyására van szükség, és alkalmanként Bécs városának hozzájárulására is (a fakivágási engedélyek esetén a 42. Önkormányzati Osztály – Városi Kertészeti Iroda, a schönbrunni kastélypark környezetvédelmi – tájvédelmi és a védett biotópot érintő – ügyeinél, illetve a fasorok revitalizációja esetén a 22. Önkormányzati Osztály engedélyére). Néhány további esetben pedig más önkormányzatok tervező és rendezvényszervező hatóságainak engedélye is szükséges.

- A projekttervekhez és kivitelezésükhöz tartozó döntések a kertörökség védelmével, a kertészeti, személyzeti és gazdasági kritériumokkal összhangban születnek, amelynek során figyelembe vesszük, hogy a jövőbeli intézkedéseket a folyamatos működés részeként hajtsuk végre. A Szövetségi Kertek projektjei esetében a döntéshozó szerv az igazgató, a vonatkozó osztályok vezetői és a kertek ügyintézői képviseléstől tevődik össze.

- A revitalizációs projekteket az aktuális költségvetésből finanszírozzuk, rendkívüli, elkülönített források nincsenek erre.

- A projektek kivitelezését a Szövetségi Kertek végzi, külső szakemberek segítségét olyan munkáknál vesszük igénybe, mint a tuskózás, aszfalt eltávolítása stb. A felhasznált növények rendszerint a kertek saját termesztésű példányai (a fasorokhoz, sövényekhez, cserjésekhez, lécrácsos szerkezetekhez alkalmazott fás szárúak, tavaszi és nyári virágok, élő lágyszárúak), de a különleges szoliter fás szárúakat faiskolákból vásároljuk. A helyreállított részek fenntartási programja a folyamatos kertfenntartás részeként valósul meg.

- 2004 óta PR és médiamunka is kíséri a projekteket. Mivel külön PR-költségkelet nem áll rendelkezésre, ezért a meglévő költség- és személyi keretből gazdálkodva kell előteremteni az ehhez szükséges pénzügyi háttérrel.

- 2010-re várhatóan minden revitalizációs munka befejeződik a történeti kertekben.

- 20 évnyi folyamatos tevékenységgel és egyre növekvő tapasztalattal a háttérben megvalósult a történeti kertek megőrzési programja, és ma már magától értetődő kertészeti tevékenységnek számít. Az Osztrák Szövetségi Kertek a védelem terén magasan képzett munkatársakkal rendelkezik és kiváló hírnévnek örvend.

begun with the Augarten and the Hofgarten in 2000 and ended with the decision on the Schlosspark Schönbrunn in 2008. The designation of the Burggarten and Volksgarten together with the Heldenplatz and Maria-Theresienplatz (Hofburg complex) took place in 2001, that of the Schlosspark Ambras in 2006 and that of the Belvederegarten in 2007.

- The City of Vienna has also applied various nature or landscape protection designations to the Schlosspark Schönbrunn (laws of the Land Wien): protected landscape status for the entire area; and "protected biotope" status for the Grosser Fasangarten (Pheasant Garden).

- Schönbrunn in its entirety as well as the Burggarten, Volksgarten, and Belvederegarten as gardens in or near Vienna's city centre are on the UNESCO World Heritage List.

- All operations (management plans, appraisals, revitalization projects and their implementation) take account of the individual historical and current development and design background. Garden heritage conservation reconstructions of individual horticultural spaces were favoured up to 2004 with justified exceptions; no further project decisions of this kind are being planned at present.

- All garden heritage revitalization projects are implemented on the basis of detailed plans drawn up by landscape architects in consultation with appropriate experts, such as garden and art historians, archaeologists in case excavations (Fig. 13-14) are undertaken, etc.

- In the case of all projects it is important to take account of current care and use requirements and/or changes; the assessment of and making allowance for the uses and other external features of cultural, gastronomic and other economic enterprises in or near our parks; the distinction between

short-, medium- and long-term projects and their implementation; and the differentiation between temporary and lasting measures and between short-term ones that can be modified and medium- to long-term ones that cannot.

- The projects require the approval of the Federal Monuments Office (Department of Historic Gardens or Regional Conservation Offices) and in some cases of the City of Vienna (Municipal Department 42 - City Garden Office for Tree-Felling Authorizations, Municipal Department 22 - Environmental Protection for Schlosspark Schönbrunn (Landscape Protection, Protected Biotope) and for avenue revitalizations) and in some cases the planning and event management authorities of other municipalities.

- The decisions on project plans and their implementation are taken in accordance with garden-heritage-conservation, horticultural, personnel and economic criteria, with due regard for the fact that any future management has to be carried out as part of continuous operation. Represented on the project decision-making body of the Federal Gardens are the director, the relevant heads of department, and the garden administrators.

- The revitalization projects are financed out of current budgets, there being no special budgets available.

- The projects are carried out by the Federal Gardens. Operations such as root drilling, asphalt removal, etc. are carried out by external specialists. As a rule, the plants used are those produced by the gardens themselves (woody plants for avenues and hedges, shrubs, espaliers, spring and summer flowers, herbaceous perennials), while special solitary woody plants are bought from nurseries. The maintenance programme for the revitalized parts is implemented as part of ongoing garden maintenance.

- The stepping up of PR and media

work to accompany projects has been going on since 2004 within the existing staff and budget limitations, there being no special PR budget.

- All revitalization work in the historic gardens is expected to be completed by 2010.

- After 20 years of continuous activities and accumulating experience the historical garden conservation programme has been implemented and is now regarded as a horticultural matter of course. The Federal Gardens in Austria have staff highly qualified in the field of conservation and enjoy an excellent reputation.

CURRENT ISSUES FACING HISTORICAL GARDEN CONSERVATION

The increasing pressure of use, sometimes leading to overuse, litter pollution and vandalism, constitute a serious horticultural, budgetary and personnel burden, placing great strains on the preservation of gardens in general and of their revitalized parts in particular. The prerequisites and demands for use assume different forms in the individual gardens.

The Botanical Collections

The historically and botanically very valuable plant collections of the Federal Gardens are cultivated in the conservatories of the Schlosspark Schönbrunn and the Belvederegarten. The collections have a centuries-old tradition going back to the expeditions commissioned by the Hapsburgs, and the collecting activities and the scientific interests of members of the Imperial family in the 18th and 19th centuries.

The botanical collections of the Federal Gardens in Schönbrunn and the Belvederegarten today comprise over 60 000 plant rarities from all continents and a total of about 112 000 plants. The largest collections, those in

A TÖRTÉNETI KERTEK MEGŐRZÉSÉNEK AKTUÁLIS TÉMÁI

Az egyre növekvő használat – amely néha túlhasználathoz is vezet –, valamint a szemetelés és a vandalizmus komoly kertészeti, anyagi és alkalmazotti terheket ró a fenntartókra, amely nagy erőfeszítéseket igényel a kertek megőrzésében, különösen azok helyreállított részein. A használat feltételei és a használati igények az egyes kertekben különbözőképpen jelennek meg.

Botanikai gyűjtemények

A Szövetségi Kertek történetileg és botanikai szempontból is igen értékes növénygyűjteményeit a schönbrunni kastélypark és a Belvedere-kert üvegházaiban ápolják. A gyűjtemények évszázados

hagyománnyal rendelkeznek, amely még a Habsburgok megbízásából indított felfedező utakkal és a császári család tagjainak gyűjtőmunkájával, tudományos érdeklődésével vette kezdetét a 18-19. században.

A Szövetségi Kertek Schönbrunnban és Belvedere-kertben lévő botanikai gyűjteménye ma már több mint 60000, a világ minden tájáról származó növényritkaságot tartalmaz, s összességében körülbelül 112000 növényegyet számlál. Az orchidea- és pozsgásgyűjtemény mellett húsevő növények és páfrányok is helyet kaptak a kollekcióban, s a begónia-, azálea-, citrus- és pálmagyűjtemény szintén jelentős értéket képvisel. A Belvedere-kert egyfelől az ausztrál növények, erikák és broméliák, másfelől pedig történeti alpesi kertjében az alpesi növények tartására specializálódott.

6. kép/pict.:

Népkert, Erzsébet császárné emlékműve / Volksgarten, monument of Empress Elisabeth of Austria

FORRÁS/SOURCE: WIKIMEDIA COMMONS FOTÓ/PHOTO: MANFRED WERNER

7. kép/pict.:

Ambras kastélykertje / Garden of Castle Ambras

FORRÁS/SOURCE: WIKIMEDIA COMMONS, FOTÓ/PHOTO: ANDREW BOSSI

8. kép/pict.:

Hofgarten

9. kép/pict.:

Hofgarten

FORRÁS/SOURCE: WIKIMEDIA COMMONS

Schönbrunn, consist of a total of 6393 species. In addition to collections of orchids and succulents there are carnivorous plants and ferns. Also of great significance are the begonia collection, the azalea population, the citrus tree collection and the palm collection. The Belvederegarten specializes in cultivating plants from Australia, Erica and bromeliads as well as alpine plants in its historic Alpengarten.

The gardens' collecting and cultivation goals are the preservation of historical plant populations with the cultivation of progeny as well as the international protection of species, the preservation of plant species already extinct or threatened with extinction in the wild, and the preservation of the gene pools of endangered species. This requires

restructuring of the populations in some cases and the necessary PR work as well as ensuring that we have enough economic and personnel resources. In 2001 there was a special project involving the re-introduction of two Erica species to a South African nature reserve. The collections also function as a repository for plants confiscated under the Washington Convention on the International Trade in Endangered Species. Through the Alpengarten in the Belvederegarten the Federal Gardens take part in the international seed exchange with about 400 botanical institutions.

The display conservatories and special gardens

The Federal Gardens operate, in some cases together with other institutions,

A kertek céljai közé tartozik, hogy szaporítással és a fajok nemzetközi védelmével megóvják a történeti növénypopulációt, továbbá hogy olyan fajokat mentsenek meg, amelyek vadon élve már kihaltak vagy a kihalás veszélye fenyegeti őket. Mindemellett a veszélyeztetett fajok genetikai állományát is igyekeznek megőrizni. Ennek érdekében esetenként a populációk átszervezésére van szükség, valamint PR munkára és az elegendő gazdasági és személyi erőforrások biztosítására is. 2001-ben egy különleges projektre került sor, melynek során két Erica fajt telepítettek vissza egy dél-afrikai rezervátumba. A gyűjtemények mindemellett a Washingtoni Egyezményben (Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről) felsorolt növények számára tárházként is szolgálnak. A Belvedere-kert alpesi kertjével pedig egyúttal a 400 botanikai intézményt megmozgató nemzetközi magcsereprogramban is részt vesz a Szövetségi Kertek intézete.

Bemutató üvegházak és különleges kertek

A Szövetségi Kertek – néhány esetben más intézményekkel közösen – különleges kerteket és bemutatató üvegházakat is üzemeltet. Ezek közé tartozik a schönbrunni kastélyparkban lévő, a Koronahercegi Kertet magában foglaló Kamarakert, a Labirintus, a Nagy Pálház és a Sivatagi Ház; a Belvedere-ben lévő Alpesi és Kamarakert, valamint a Burggartenben található Pillangóház.

A Szövetségi Kertek

aktuális ügyei

A szövetségi kormányzat adminisztratív követelményeit és a szövetségi költségvetés tényeit tekintve az ügyosztály gazdasági átcsoportosítása szükséges. A látogatói szolgáltatások, PR és médiamunkák kívánalmai, valamint a bevételből származó profittermelésnek és a szponzorok keresésének szükséglete egyre nagyobb.

Az intézmény

Az Osztrák Szövetségi Kertek a Mezőgazdasági, Erdészeti, Környezet- és Vízgazdálkodási Szövetségi Minisztérium alárendelt osztálya. Hatáskörébe tartozik a történeti kertek kezelése, beleértve azok megőrzését és helyreállítását is; továbbá a történeti növénygyűjtemények védelméért, a fajok (különösen a veszélyeztetett növényfajok) megóvásáért, illetve az üvegházak működtetéséért is felelős.

A jelenleg nagyjából 200 főnyi személyzet legnagyobb része kertészeti területen áll alkalmazásban, mások adminisztratív (7%) vagy műszaki részlegen dolgoznak. A nőket különösen ösztönözzük arra, hogy vezető pozíciót, illetve vezetői felelősséget vállaljanak, és speciális szaktudást sajátítsanak el, s általános célunk, hogy emelkedjen az osztályon a női munkaerő aránya. Munkatársaink kb. 10 %-a fogyatékkal élők. A Szövetségi Kertek jelenleg nagyjából 70 fiatal gyakornokot képez, elsősorban a kertészeti munkák terén, de műszaki és ügyintézői pályán egyaránt. ●

special gardens and display conservatories: the Garten Am Keller with the Kronprinzengarten, the Irrgarten (Maze), the Grossers Palmenhaus and the Wüstenhaus (Desert House) in the Schlosspark Schönbrunn; the Alpengarten and the Kammergarten (Chamber Garden) in the Belvederegarten; and the Schmetterlingshaus (Butterfly House) in the Burgarten.

Current issues facing the Federal Gardens

An economic repositioning of the department is necessary in view of the administrative requirements of the Federal government and the realities of the Federal budget.

The requirements of visitor services, PR/media work and marketing as well as the need to make a profit on revenues and sponsor funding are constantly increasing.

The institution

The Austria Federal Gardens are assigned to the Federal Ministry for Agriculture, Forestry, Environment and Water Management as a "subordinate department". The remit of the Federal Gardens covers the management of historic gardens with regard to their conservation and revitalization; the preservation of the historical plant collections; the protection of species (especially endangered plant species); and running our conservatories.

Most of our staff, who currently

number about 200 people, are employed in the horticultural sphere, the others working in administration (about 7%) or in our technical departments. Women are particularly encouraged to exercise leadership functions and assume management responsibility as well as acquire specialist competences. Our general aim is to raise the proportion of women in the department. Around 10% of our staff are people with disabilities. The Federal Gardens are currently training some 70 young people, mainly as gardeners but also for technical and administrative careers. ©